

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

заможляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

С.П. Кавецька
Л.В. Бутрин
Г.О. Федорович

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Конспекти уроків

7 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 81'1.075.3
ББК 74.268.1Укр
К 12

Серію «Бібліотека вчителя» засновано 2007 р.

Кавецька С.П.

К 12 Українська література : конспекти уроків : 7 клас / С.П. Кавецька, Л.В. Бутрин, Г.О. Федорович. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016. — 192 с. — (Бібліотека вчителя).

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

ISBN 978-966-10-4346-5

Посібник укладено відповідно до чинної програми з української літератури для учнів 7 класу. Він містить конспекти уроків, уроки позакласного читання та розвитку зв'язного мовлення з використанням інтерактивних технологій навчання.

Для вчителів української літератури і студентів.

УДК 81'1.075.3

ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

Навчальне видання
КАВЕЦЬКА Світлана Петрівна
БУТРИН Леся Василівна
ФЕДОРОВИЧ Ганна Орестівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

**Конспекти уроків
7 клас**

Посібник для вчителя

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Донара Пендзей*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Ольги Швед*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 3.11.2015. Формат 60x84/8. Папір друкарський.
Гарнітура Times Etd. Умовн. друк. арк. 22,32. Умовн. фарбо-відб. 22,32.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohndan-books.com
www.bohdan-books.com.

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)
ISBN 978-966-10-4346-5

© Навчальна книга — Богдан, 2016

УРОК 1

Дата .....

Тема. Вступ. Художній твір як явище мистецтва, новий ірреальний світ, створений письменником. Функції мистецтва.

Клас .....

Мета. Ознайомити учнів з підручником української літератури для 7 класу й заохотити їх до вивчення рідної літератури; поглибити поняття про основні засоби виразності; з'ясувати естетичне, пізнавальне та виховне значення художньої літератури; прищеплювати любов до української літератури.

Додатковий .....

матеріал до уроку .....

Обладнання: таблиця «Види мистецтва», літературознавчий словник-довідник, виставка книг, підручник, плакат-пам'ятка.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань.

1. Вступне слово вчителя.

— Прочитані книги відкривають перед вами безмежні обрії знань. Художнє слово з вами поруч все життя, починаючи від маминої колискової, від першого самостійно вивченого вірша. Поступово, сходинка за сходинкою, ви входите у світ великої літератури, у світ Тараса Шевченка та Івана Франка, Лесі Українки та Олександра Довженка. Яким одноманітним і сірим було б наше життя без колядок і веснянок, без цікавих оповідань та ліричних поезій! Цей безцінний скарб знайдемо у багатьох творах, які ви прочитали за літо. Гортаючи книгу, ви занурювались у глибинний і неповторний світ, а дочитавши її до кінця, стали набагато мудрішими та добрішими.

2. Оформлення виставки «Українська книжка в моїй сім'ї». (Учні, користуючись плакатом-пам'яткою, вивішеною на дощці, розповідають про улюблені книжки, які вони прочитали за літо.)

План.

1. Хто автор книжки?
2. Що ви знаєте про нього?
3. Чи траплялися вам раніше його книги?
4. Що можна розповісти про цю книжку за обкладинкою та заголовком?
5. Розкажіть, що цікавого ви дізналися з книжки.
6. Прочитайте уривок з книжки, який, на вашу думку, може зацікавити всіх.

— Отже, можемо зробити висновок, що художній твір як вид мистецтва є одним із найдорожчих скарбів людства, а українська книжка за своєю змістовністю та художньою майстерністю займає чільне місце у світовій літературі.

3. З народної мудрості.

— Які ви знаєте висловлювання про книжку, що є найціннішим скарбом людства?

- Сонце освітлює людині шлях, книжка дає їй крила.
- Книжка може підказати, як на правильний шлях стати.
- Книга — твій друг. Чим більше в тебе друзів, тим краще (Нар. мудрість).
- Найкращі книжки стали безсмертними, вони увійшли до скарбниці світової культури, в них мудрість і краса, глибина людських переживань і поклик до щастя» (В. Сухомлинський).

4. У кожному з існуючих видів мистецтва свій засіб відображення життя. В архітектурі та скульптурі — пластичні маси; у живописі — лінії та фарби; у танці й пантомімі — людське тіло; у музиці — звук; у літературі — слово; у театрі й кіно — сценічні картини та гра акторів. Отже, мистецтво — це відображення дійсності в художніх образах, за допомогою яких митці у власних творах змальовують нове ірреальне (уявне) життя, подібне до реального.

Художня література — один із найпоширеніших видів мистецтва. Її ще називають мистецтвом слова або красним письменством, бо вона від-

творює картини людського життя образним словом. Слово стає образним тоді, коли не лише називає щось, а й узагальнює, викликає певні почуття та переживання або виражає оцінку, ставлення до названого явища, тобто має певну емоційність.

Твори письменників впливають на розум людини, на її почуття, спонукають до міркувань, співпереживань, виховують, дають знання та естетичну насолоду.

Дуже високо оцінюють можливості мистецтва слова сучасні літературознавці. «Художня література — перша серед рівних за своїм значенням та впливом на суспільство й людину мистецтв».

5. Функції літератури.

Пізнавальна — людина є не тільки предметом зображення літератури, а й її метою. Читаючи художній твір, можна дізнатися про історичне минуле, звичаї, обряди різних народів, їхню культуру тощо.

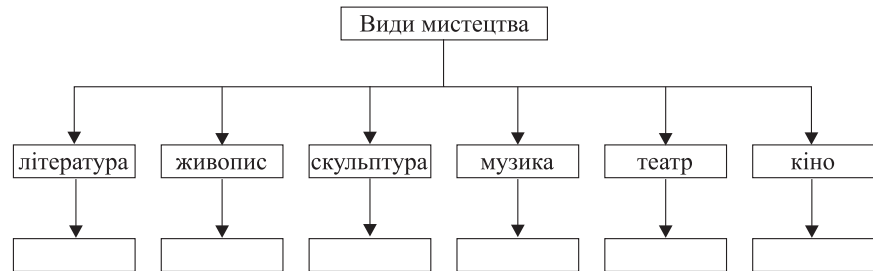
Естетична — у кожної людини є естетичне відчуття, прагнення до прекрасного.

Виховна — виховувати у читачів любов до рідного краю, праці, природи; до одних дійових осіб автор намагається викликати у читачів любов і співчуття, до інших — неприязнь, ненависть.

II. Сприймання та засвоєння матеріалу.

1. Читання статті підручника.

2. Робота з таблицею «Види мистецтва».

— Заповніть таблицю, вставляючи такі слова: *книжка, картина, фільм, бюст, ноти, вистава, стрічка, партитура, фігура, сцена, заголовок.*

— Запишіть визначення, продовживши думку.

Мистецтво — загальне, найширше поняття, яке охоплює такі окремі види, як література, живопис, скульптура, ...

Художній твір, або твір мистецтва, — результат творчості письменника, художника ... (*допишіть самостійно*); (*скульптора, музиканта, сценариста, актора, режисера*).

III. Закріплення матеріалу.

Виразне читання вірша Лесі Українки «До» із циклу «Сім струн» та характеристика функцій літератури на його основі.

IV. Підсумок уроку.

— Чи погоджуєтесь ви з думкою В. Шевчука, що серед інших видів мистецтва «перед веде таки література»? Чому?

«Художня література поміж інших видів мистецтв посідає особливе, можна сказати, універсальне місце...»

Як бачимо, всі мистецтва взаємопов'язані та вбирають у себе різні засоби творення, але перед веде таки література, бо головне її завдання — з'явлення хай ілюзорної, але уподібненої до справжньої дійсності з усією її різноманітністю. Тим-то живий світ, у якому живемо, тісно поєднується з естетичним, який його узагальнює, осмислює, відтворює — на своєму рівні. І без такого поєднання не можемо уявити собі цивілізації, яку створила людина. А коли б вилучили мистецтво з життя, світ став би сірим, опростився б, а водночас був би менш зрозумілим та цікавим.

V. Домашнє завдання.

Візьміть інтерв'ю у своїх батьків чи інших дорослих, сформулювавши 2-3 запитання на тему «Роль художньої літератури в моєму житті».

УРОКИ 2-3

Дата .....

Тема. Із пісенних скарбів. Суспільно-побутові пісні «Ой на горі да женці жнуть», «Стоїть явір над водою», «Гомін, гомін по діброві», «Ой у степу криниченька». Висловлювання відомих людей про українські народні пісні, їхнє ідейно-художнє багатство. Жанрово-тематичне розмаїття пісень. Трагічний і героїчний пафос козацьких і чумацьких пісень.

Клас .....

Мета. Поглибити знання учнів про українські народні пісні; розкрити їх жанрово-тематичне розмаїття; вчити аналізувати зміст пісень, їх образи; з'ясувати роль художніх засобів; виховувати любов до рідної пісні, бажання відроджувати і вивчати.

Додатковий .....

Обладнання: записи народних пісень, репродукції картин О. Мурашка «Похорон кошового», І. Айвазовського «Чумацька валка».

матеріал до уроку .....

Хід уроку

I. Організація опорних знань.

Технологія «Незакінчені речення»

— Народна пісня — ...

— Народні пісні поділяються на ... (обрядові, побутово-ліричні, епічні).

— Основні різновиди календарно-обрядових пісень: ... (весняного, літнього, осіннього, зимового циклу).

1. Вступне слово вчителя.

Народна пісня зоряно, незгасно
Горить в моєму серці повсякчас
Не племенистим закликком, не гаслом,
А променем, що будить сівача.

Вона мене виводить на дорогу,
Вона мені просвітлює віки,
Де радість і печаль мого народу
Врослися в древа вічного гілки.

Такого сплеску в музиці і слові,
Вогню такого не передаси.
Нічим, крім пісні, посестри любові,
Криниці невичерпної краси.

Яке ж це диво дивне — народна пісня! І яку владну силу таїть вона в собі! Минають віки, змінюються суспільні устрої, одні покоління приходять на зміну іншим, а народна пісня залишається, через різні випробування проносить вона свій первісний вигляд, свою нев'янучу молодість.

Зароджувалася вона у праці й у забавах, у календарних обрядах наших предків. Була вона із козаками і в звитяжних походах, і в турецькому полоні, ночувала біля чумацьких вогнищ під високими зорями, плакала кривавими слізьми при тяжкій кріпацькій праці, долинала зовом отчого дому до емігрантів у заокеанській чужині. Наче мати-берегиня, стояла вона на сторожі тих заповідних джерел, що нині живлять наше національне відродження.

У мене вмить заб'ється в грудях серце,
Коли до болю рідна й чарівна
Десь українська пісня розіллється
І жайвором над нами залуна.

Так писав про українську народну пісню Ігор Муратов. У народних піснях правдиво відображено все життя українського народу, багатство його духовного світу, найзаповітні мрії і прагнення. Великий знавець українського фольклору М. Стельмах зазначав: «Широка і різноманітна тематика ліричної пісні... Нема такої значної події в житті народу, немає такого людського почуття, яке б не обізнавалося чи роко-

том грому, чи ніжною струною в українській ліриці, яку по праву можна назвати нашим національним скарбом і перлиною світової народної творчості». Видатний російський композитор Петро Чайковський стверджував: «Бувають щасливо обдаровані природи і бувають так само щасливо обдаровані народи. Я бачив такий народ, народ-музикант — це українці». У XVII ст. арабський учений і мандрівник Павло Халепський записав: «Співи козаків радують душу і зціляють від печалі, бо йдуть вони від серця і виконуються наче з одних уст». Польський поет Ю. Словацький пророкував, що «українські пісні будуть покладені в основу літератури майбутнього». Дуже цікаво висловилося про українську пісню американська письменниця Тальві: «Здається, кожна гілка дерева в Україні має свого поета і кожна стеблина трави на цих безмежних квітучих рівнинах відлунюється піснею». Високу оцінку нашій пісенній творчості дали сотні діячів культури. «Жоден народ не виявив себе в піснях так яскраво і гарно, як народ український», — писав О. Толстой. Схожу думку висловила українська письменниця Марко Вовчок: «Як щиро та не боячись сказати, то, мабуть, краще від українських пісень немає в усьому світі великому». Висока гордість переповнювала О. Довженка, коли він писав: «Навряд чи десь по інших країнах співають так гарно й голосно, як у нас в Україні».

Коли до видатного російського письменника Льва Толстого завітали українські гості, він їм сказав: «Щасливі ви, що родились серед народу з багатою душею... Хто має таку пісню, тому нічого жаяхатись за свою будучність, його час не за горами. Вірите чи ні, що жодного народу простих пісень я не люблю так, як вашого... Скільки в них краси і грації, скільки дужого, молодого почуття і сили!»

Відомий художник Л. Жемчужников, повернувшись з України, писав: «Народна пісня в своїх словах і музиці, узятих вкупі, сповнена почуття, думки і при цьому надзвичайної простоти. Немає в ній зайвого слова, нема зайвої ноти. Це самородки, з яких завжди може черпати талант...» І справді, українська література і музика XIX ст. зросли на ґрунті народної пісенності, давши таких велетнів, як Т. Шевченко — в поезії і М. Лисенко — в музиці. Всі поети, композитори, письменники і драматурги України від часів І. Котляревського і до наших днів так чи інакше живилися народною пісенністю, захоплюючись її винятковою щирістю і простотою вислову. Як повноводний Дніпро, пливе величним потоком у майбутнє виспівана віками українська пісня.

- Прокоментуйте висловлювання відомих людей про українську пісню.
- Що спільного є у цих висловлюваннях?
- Які характерні особливості народних пісень можна виділити?

Запишіть у зошити. Додайте самостійно підібрані епітети до поняття «народна пісня». *Наприклад*, народна пісня: яскрава; гарна; найкраща; проста; сповнена дужого, молодого почуття і сили; без зайвого слова і ноти; мелодійна...

II. Вивчення нового матеріалу.

1. Виступи учнів із заздалегідь підготовленими доповідями про жанри суспільно-побутових пісень.

а) Козацькі пісні. Виникнення і розвиток козацьких пісень пов'язані з історією козацтва, що сформувалося в XV-XVI ст. у боротьбі українського народу проти феодального гноблення та іноземних загарбників і уславилося своєю мужністю, героїзмом, відданістю вітчизні.

Козацькі пісні охоплюють тривалий період життя нашого народу. До найдавніших із них належать твори про польову сторожу, постій козаків і пожежу в степу, про бурю на морі й потоплення турецького корабля, про сутички з турецько-татарськими загарбниками, про смерть козака на полі бою. Основний герой цих пісень — відважний воїн, охоронець рідного краю, готовий віддати за нього життя. З любов'ю оспівав народ своїх захисників, показавши їхнє життя, сповнене тривог і небезпек. У козацьких піснях яскраво виявляються патріотичні почуття народу. Їхній герой усвідомлює, що він — захисник вітчизни. Потрапивши в полон до ворога,

козак просить перед смертю вивести його на високу могилу — «нехай же я стану, подивлюся та й на свою Україну!»

Пісня була у кривавих січах, у походах, по всіх дорогах ратної слави. Злітаючи з кобзаревих вуст під гомін кобзи, повідала вона про народних героїв.

(Прослуховування запису козацької пісні «Ой на горі да женці жнуть».)

б) Чумацькі пісні. Своїм походженням чумацькі пісні сягають у далекі часи. Вони відзначаються неповторним колоритом. Чумацький промисел відомий із XV ст., хоча розквіт його припадає на XVII—XIX ст. Чумаки торгували переважно рибою та сіллю, по які їздили на возах до берегів Чорного та Азовського морів і на Дон. На південь переправляли вони на своїх возах хліб, мед, віск, тютюн, солонину. Чумакуванням займалися різні верстви населення, але найбільше воно було поширене серед козаків та селян.

Деякими своїми мотивами чумацькі пісні перегукуються з козацькими, бо чумаки, як і козаки, вели мандрівне життя, були відірвані від рідної домівки, їхнє життя було сповнене різних пригод і небезпек. До того ж чумаки мали тісні зв'язки із запорізькими та донськими козаками, які проводили валки через небезпечні місця, захищаючи від татар і розбійників.

Спокійна пісенна розповідь про збирання чумаків у дорогу, про подорож поєднується з драматизмом подій, в які вони потрапляють: напад ворогів, непогода, різні нещасні випадки, хвороби і смерть у дорозі.

З любов'ю у піснях описується чумацький отаман, який виступає мужнім воїном, добрим радником, захисником своїх товаришів.

Незважаючи на труднощі й злигодні далеких доріг, чумакування приваблювало багатьох відчуттям волі, незалежності. Серед чумаків були бідні й багаті, наймити і власники. Нещастя в дорозі, падіж худоби ставали причиною розорення. За буйною веселістю чумацьких пісень часто приховувалося горе. Втративши все, чумаки змушені були йти в наймити до багача.

З пісень постає образ чумака як людини мужньої, витривалої, вірної товариству, життєлюбної.

в) Кріпацькі пісні. Тяжка праця, знуцання поміщика і його посіпак, безправність і зубожіння кріпаків, протест проти поневолення — основні теми цих пісень, пройнятих ненавистю до гнобителів. У них з такою нещадністю викривалося кріпацтво, що сам собою напрошувався висновок про необхідність його знищення. У кріпацьких піснях початку XVIII ст. відобразилось посилення феодального гніту. Поміщики відбирали у селян навіть неділю — святковий день, працювати в який вважалося за гріх.

Ой у неділю ранесенько до церкви дзвони дзвонять,

А нашого вельможного пана десятчики на панщину гонять.

Майже в кожній пісні говориться про підневільність, безправ'я кріпаків, приниження їхньої людської гідності, про знуцання.

Протест проти кріпосництва виявлявся у різних формах, зокрема у втечі на Запоріжжя, на вільні південні степи, в Бессарабію. Оспівав народ і збройні виступи проти поневолювачів.

г) Рекрутські та солдатські пісні. Рекрутські та солдатські пісні тісно пов'язані з козацькими. Іноді в пісні мінялося тільки слово «козак» на «рекрут», «солдат», «жовнір». Але складалося і багато нових. Примусовий набір до війська запровадили в Україні з другої половини XVIII ст. Служба в царській армії спочатку була довічною, з кінця XVIII ст. двадцятип'ятилітньою, пізніше — двадцятилітньою (тільки з середини XIX ст. цей термін скоротився до десяти років). Надії повернутися додому, побачитися з рідними у солдата майже не було. Тому, проводжаючи в рекрути, прощалися навечно, оплакували в голосіннях, як померлого. Звідси й пісенний образ «вічної служби», «вічної розлуки». Життя жовніра-солдата австрійської армії нічим не відрізнялося від життя солдата царської армії. Рекрутчина виступає у піснях як соціальне зло, від якого, перш за все, страждали найбідніші. Поміщик здавав у солдати навіть того, хто не був придатний

до служби. Віддавали в рекрути сироту, в якого «ні неньки, ні вітця», або вдовиного сина-одинака. Народна уява створила образ тяжкої, голодної, кривавої, «цісарської дороги», якою женуть новобранців. Рекрутські та солдатські пісні у переважній більшості глибоко трагічні за змістом. Кожне їхнє слово породжене болем і відчаєм, облите гіркими слізьми. Чимало пісень складено про смерть солдата. Основна їхня думка — жорстокість війни, марність смерті солдата в ім'я чужих інтересів, часто на чужій землі. Народ осуджує й проклинає війну і тих, хто її затіває.

д) *Бурлацькі пісні.* Бурлацькі пісні неоднорідні за походженням. Бурлаками називали людей, що не мали власного притулку або поневірялися на чужині, далеко від рідної домівки. Основну групу бурлацьких пісень становлять твори про поневірвання втікачів від кріпаччини. Гнів проти поневолювачів, протест проти соціальної несправедливості виливався у стихійні виступи: «Будем багатих убивати, а бідних наградати». Більшість бурлацьких пісень пройнята сумними настроями, що їх породжувало бездомне життя на чужині, тривожні думки про осиротілу родину, жаль за змарнованими молодими роками.

е) *Заробітчанські пісні.* Заробітчанські пісні виникли в процесі пролетаризації селянства. Обезземелювання, зубожіння змушували селянина шукати заробітків у поміщицьких економіях, на заводах, шахтах, часто далеко від дому. У заробітчанських піснях не тільки викриваються нелюдські умови праці, а й висловлюється гнівний протест проти знущань і визиску. До заробітчанських належать також пісні про еміграцію селян Буковини, Галичини, Закарпаття в кінці XIX — на початку XX ст. до Америки. Замучені злиднями селяни у відчаї кидали рідну землю і мандрували за океан у пошуках щастя. Але там їх чекали поневірвання, тяжка праця. Пісні сповнені туги за рідним краєм, де «сонечко так гарно сіяє». Постійним місцем заробітчанства в другій половині XIX ст. були Таврія, Бессарабія, куди йшли тисячі знедолених. Сподівання на добрі заробітки часто виявлялися марними. Нова хвиля еміграції породжує виникнення нових заробітчанських пісень.

2. *Технологія «Гарячий стілець».* Учень відповідає на запитання, що стосуються теми «Суспільно-побутові пісні», поставлені іншими учнями класу. Якщо учень не знає відповіді, відповідає той, хто ставив це запитання.

3. *Ідейно-художній аналіз козацьких та чумацьких пісень.*

а) *Виразне зачитування або прослуховування запису пісень.*

— Яка пісня найбільше сподобалася? Чому?

— До якої групи належить кожна з прослуханих пісень? Підтвердіть сказане цитатами з твору.

— Які з пісень знаєте напам'ять, чули раніше, а які для вас невідомі? Про що це говорить?

— Чому народна пісня користується великою популярністю у наш час?

б) *Робота в групах.* Ідейно-художній аналіз пісні (клас ділиться на чотири групи, кожна з груп аналізує одну з пісень, після завершення роботи виступає один представник від групи).

Наприклад:

ПЕРША ГРУПА

«Ой на горі да женці жнуть»

Тема — вияв любові й шани до захисників вітчизни — запорозьких козаків, уславлення сміливості, мужності їхніх ватажків.

Художні засоби: звертання («Гей, вернися, Сагайдачний...», «Гей, хто в лісі, озовися!»), діалог, постійні епітети (кониченько вороненький, під горою зеленою, долиною широкою), пестливі слова (хорошенько, кониченько, вороненький), образи-символи (кінь, тютюн та люлька), вигуки (ой, гей).

ДРУГА ГРУПА

«Стоїть явір над водою»

Тема — вияв народної шани до захисників рідної землі, уславлення героїчного подвигу козаків.

Художні засоби: *пестливі слова* (незгодонька, явороньку, козаченьку, молоденький, сіделечко, вороненький, калиноньку), *звертання* (явороньку, козаченьку), *постійні епітети* (явороньку зелененький, козаченьку молоденький, кінь вороненький, високу могилу), *образи-символи* (кінь, явір, пташки, калина), *психологічний паралелізм* (явір похилився — козак зажурився).

У пісні розповідається про козацьку славу. Її постійним символом виступає червона калина, висока могила як пам'ятник воїнській доблесті.

ТРЕТЯ ГРУПА

«Гомін, гомін по діброві»

Тема — вболівання рідних за долю молодого козака, показ його рішучості, відваги.

Художні засоби: *діалог між козаком і рідними* (передає переживання матері та сестри за долю хлопця, його впевненість у правильності своїх рішень), *метафоричність* («Нехай тебе турки візьмуть», «турки знають — мене кіньми наділяють», «орда знає — сріблом, золотом наділяє!»), *повторення* (Гомін, гомін по діброві, туман поле покриває), *образи-символи* (туман — закриває козака від ворогів; кінь — вірний товариш; зброя — дружина), *пестливі слова* (синьку, зіроньками, слізеньками, додомоньку, головоньку), *епітети* (густі терни, буйні вітри), *гіперболізація* («Коли, сестро, пісок зійде — тоді брат твій з війська прийде»).

Життя козака — це постійні походи, сповнені небезпек, битви з ворогом, героїчна смерть на полі бою.

ЧЕТВЕРТА ГРУПА

«Ой у степу криниченька»

Тема — змалювання сповненого небезпек життя чумаків.

Художні засоби: *слова-вигуки* (ой, гей), *риторичне звертання* («Ой подай, чумаче, та подай, голубе, та хоч правую руку!»), «Ой рад би я, моя мила, хоч обидві подати» — надають пісні сильнішого емоційного забарвлення), *постійні епітети* («сиві воли», «зеленій мураві», «сирої землі»), *порівняння* (чумак — голуб, дівчина — зозуленька).

Тонкий художній такт народу не може залишити чумака умирати самотнім у степу, тож коло нього з'являється в образі зозулі кохана дівчина. Їхня розмова викликає приплив нових переживань у слухачів.

III. Узагальнення вивченого.

«Відкритий лист сучасникам» (*вчитель зачитує «лист», діти повинні на нього дати усну відповідь*).

Зразок листа

«Шановні нащадки козацького роду! Звертається до вас людина, якій небайдужа доля української народної пісні. Скажіть, чому сьогодні, на початку третього тисячоліття, не чути наших українських пісень, котрі давно здобули світову славу? Чому не співають у містах і все менше — у селах? У вечірню годину відпочинку, в колі друзів чи на самоті? Чому не кличемо на розраду народну пісню, коли на серці сумно або радісно?

Чому нинішнє естрадне верещання, як та сірчана кислота, нищить юні душі? Які сьогодні модно співати пісні? Чому мовчать народні піснетворці? Хто і як захистить народну пісню?

З повагою до вас небайдужий сучасник.»

(Звичайно, є у нашому народі й сьогодні творці пісень. Але вони, мабуть, не бачать у свого сучасника потреби у їхній пісенній творчості, бо естрадний примітив звучить на всіх каналах радіо і телебачення. Невибagliва музика діє на повну силу. Та прийде час, коли чийсь сильний голос порятує наші пісні, виведе їх з небуття. І зазвучать вони сильно і пристрасно, ніжно і чарівно на всю Україну, на весь світ широкий).

IV. Домашнє завдання.

Вивчити напам'ять дві пісні (на вибір), записати від рідних або знайомих текст невідомої вам народної пісні.

Дата .....

УРОК 4

Клас .....

Додатковий .....

матеріал до уроку .....

Тема. Соціально-побутові пісні. «Ой на горі та й жінці жнуть», «Стоїть явір над водою», «Гомін, гомін по діброві», «Ой у степу криниченька». Висловлювання відомих людей про українські народні пісні. Їхнє ідейно-художнє багатство.

Мета. Поглибити знання семикласників про усну народну творчість, зокрема про суспільно-побутові пісні; допомогти закріпити жанрово-тематичне розмаїття народних пісень; розвивати навички аналізу пісенних творів; виховувати естетичні смаки, інтерес до вивчення народних пісень.

Обладнання: збірки українських народних пісень, висловлювання про українську пісню, виписані та оформлені учнями.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності школярів.

Без пісні нема духовного життя народу. Вона народжується від невольовимого поруху людської душі... Ідучи в похід, воїн бере зброю, хліб і пісню. Зброю – для бою, хліб – для життя, пісню – як душу народну (А. Малишко).

III. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Читання та коментар виписаних учнями висловлювань про українську пісню.

2. Завдання учням.

— Пригадайте, які ще народні пісні часто звучать і нині. Як ви вважаєте, чому?

IV. Оголошення теми й мети уроку. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу.

1. Слово вчителя.

Пісня! Як багато вона важить у житті людини! У пісні відображено минуле, сучасне і майбутнє. В ній найповніше виявилася душа народу. «Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадає її, як своє чисте прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим? Який митець не був натхненний її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації, почуття, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості», — так чудово писав про це невмируще українське багатство О. Довженко.

Українська народна лірика — це чудове втілення поетичного генія народу-трудівника, окраса його духовного життя, одне з найдорожчих національних надбань.

Українська пісня ніколи не відривалася від життя, котре завжди було її джерелом і об'єктом відображення. Народна пісенність як дзеркало життя і поглядів трудових мас відзначається винятковою вірністю, бо ж вона вивірена багатим досвідом поколінь, відшліфована протягом віків найталановитішими представниками народу, облагороджена чистим народним сумлінням. Саме в цьому — секрет її невмирущої поетичної краси і загальнонародного звучання.

Протягом всієї історії трудового народу пісня постійно була виявом духовного життя, скарбницею художньої правди.

Словами пісні можна було поскаржитись на свою гірку долю, бо пісня має чудову здатність тамувати душевні болі й окрилювати нестихаючі прагнення людини до щастя. За це народ зворушливо любить свою пісню, пишається нею перед усім світом, по-материнському береже її і збагачує все новими кольорами.

Поетична скарбниця нашого народу справді невичерпна у своїй багатобарвній різноманітності. Тисячами дорогоцінних чудових перлин збагатила вона національну культуру.

Серед них і найстаровинніші за своїм походженням обрядові пісні, й історичні пісні та думи, і глибокі змістом соціально-побутові пісні, і небаченої краси лірика кохання, і бадьорі та дотепні танкові пісні-мініатюри, й авторські твори, що влилися в потік народної поезії і побутують як народні.

Народження людини пов'язане з піснею, перше кохання дівчини і юнака, щастя любові й гірка тривожна розлука — в пісні, думи батька і матері, що виглядають синів з походу, з далеких доріг війни — в пісні. Воїн, ідучи в похід, бере з собою три речі: зброю, хліб і пісню.

Про що б не співалося, завжди відчуваєш велику силу почуттів — щастя чи горя, туги чи радості. Українська пісенність — дорогоцінне надбання поетичного генія народу, нев'януча окраса його духовної культури.

2. *Бесіда.*

— Ви любите народні пісні? А ваші батьки? Чому?

— Справді, магічну силу має пісня: вона об'єднує людей, робить їх кращими, благороднішими.

3. *Літературний диктант.*

1. Поетичні фольклорні твори, в яких життя зображується через відтворення думок, почуттів і переживань героїв — це...

2. Пісня — це...

3. Запишіть види народних пісень.

4. *Установіть відповідність між групами та мотивами пісень:*

А. Козацькі.	1. Важкі умови праці, самотність, туга за родиною.
Б. Чумацькі.	2. Підневільна праця, безправ'я, прагнення до волі.
В. Крипацькі.	3. Прощання з родиною, коханою, героїзм, загибель на полі бою.
Г. Солдатські.	4. Від'їзд у дорогу, опис довгого шляху, сутички з ворогами, згадки про домівку.
Д. Заробітчанські.	5. Важкі умови служби, прощання матері із сином, нареченої з коханим, туга за домівкою, працею коло землі.

5. *Назвіть 2-3 українських письменників, які збирали та видавали народні пісні.*

6. *Запишіть одне висловлювання про українську народну пісню. Вкажіть, хто його автор.*

Взаємоперевірка та оцінювання письмових робіт.

1. *Повторення та поглиблення знань із теорії літератури.*

Учитель вивішує на дошку таблицю і пропонує укласти літературознавчий словник, записавши відповідні терміни до визначень.

Термін	Визначення
	Однаковий початок рядків у вірші, пісні, що застосовується для підкреслення важливого за смыслом слова.
	Перенесення рис одного предмета на інший на основі схожості.
	Паралельне змалювання явища природи і стану людини.
	Стійке, постійне художнє означення якогось предмета чи явища.
	Умовне позначення якогось предмета, поняття чи явища, відтворення його сутності через умовний знак.
	Повторення споріднених або близьких за значенням слів.

2. Організація роботи у групах.

Учні, об'єднані у чотири групи, отримують завдання: перевірити знання напам'ять народних пісень, обрати найкращого читця; проаналізувати одну з пісень: «Ой на горі та жінці жнуть», «Стоїть явір над водою», «Гомін, гомін по діброві», «Ой у степу криниченька». Через 10 хвилин представляють класові напрацювання: виразне читання (напам'ять), характеристику пісні, підготовлені вдома ілюстрації, повідомлення про козаків або чумаків.

Учні, які вдома готували запитання, ставлять їх представникам груп відповідно до аналізованих творів.

Результати дослідження записуються у таблицю:

Назва пісні, вид	Почуття, настрої	Образи-символи	Основна думка	Художні особливості
------------------	------------------	----------------	---------------	---------------------

Завдання для роботи у групах.

Схарактеризуйте пісню, відповідаючи на запитання:

1. Про що пісня? Визначте її вид.
2. Які настрої (почуття) передано у творі?
3. Які образи твору передають настрої (почуття) особливо виразно? Чи можна ці образи вважати символічними? Чому?
4. Яка основна думка твору і в яких рядках вона виражена?
5. Які художні прийоми використано у пісні (звертання, діалог, слова із пестливо-зменшувальними суфіксами, постійні епітети, порівняння, паралелізм, анафора)? З якою метою?

Зверніть увагу! Сутність, основна думка, спрямованість, висловлена з піднесенням, натхненням, називається *пафосом твору*. Визначте пафос проаналізованої вами пісні.

Ключ. Символічні образи народної лірики.

Вітер – символ швидкості; якоїсь звістки; шкоди, руйнації і водночас оновлення.

Дош – символ очищення, пробудження і водночас суму та сліз.

Зозуля – символ суму та вдівства; туги за життям, минулим; провісниця весни і водночас нещастя.

Калина – символ життя, крові, вогню; ознака батьківщини.

Могила – символ безсмертя. Часто смерть героя змальовується як весілля із сирою землею, могилою.

Терен – символ труднощів, життєвих незгод, страждань.

Туман – символ суму, самотності, чогось невідомого.

Явір – символ козака, парубка; здоров'я та сили; молодості; вічної пам'яті.

3. Озвучення напрацювань.

V. Рефлексивно-оцінювальний етап.

– Незакінчене речення: «На мою думку, пісня для українського народу – це...».

VI. Домашнє завдання.

Напишіть невелику письмову роботу на одну з тем:

«Улюблена пісня моєї родини»;

«Коли лунає пісня...»